

Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 13, No 2 (2006)

The effects of care provided in: "mother" - infant attachment in infants lived in "Metera" babies center

Π. Βορριά, Ε. Σαραφίδου, Ζ. Παπαληγούρα, Α. Λαμπίδη, Α. Κοντοπούλου

doi: [10.12681/psy_hps.23904](https://doi.org/10.12681/psy_hps.23904)

Copyright © 2020, Π. Βορριά, Ε. Σαραφίδου, Ζ. Παπαληγούρα, Α. Λαμπίδη, Α. Κοντοπούλου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Βορριά Π., Σαραφίδου Ε., Παπαληγούρα Ζ., Λαμπίδη Α., & Κοντοπούλου Α. (2020). The effects of care provided in: "mother" - infant attachment in infants lived in "Metera" babies center. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 13(2), 21–36. https://doi.org/10.12681/psy_hps.23904

Σιτανίδου, Μ. Δ. (2000). Βρέφη ψυχωτικών γονέων σε «κίνδυνο»: Τρόποι προληπτικής παρέμβασης. *Αρχαία Ε.Ψ.Ε.Π.*, 7(3), 61-63.

Σταμούλη, Σ. Σ. (2000). Επιλόχεια κατάθλιψη. Στο Γ. Χριστοδούλου, Β. Κονταξάκης, & Μ. Οικονόμου (Επιμ. Έκδ.), *Προληπτική Ψυχιατρική*. Αθήνα: Βήτα.

Wells, J., Hobfoll, S. E., & Lavin, J. (1997). Re-

source loss, resource gain, and communal coping during pregnancy among women with multiple roles. *Psychology of women Quarterly*, 21, 645-662.

Wisner, K. L., Gelenberg, A. J., Leonard, H., Zarin D., & Frank, E. (1999). Pharmacologic treatment of depression during pregnancy. *Journal of American Medical Association*, 283(13), 1264-1269.

The relationship of prenatal and postpartum depression

MARTHA MORAITOU

Alexandrio Technological Institute of Thessaloniki, Greece

ANASTASSIOS STALIKAS

Panteion University, Greece

ABSTRACT

Postpartum depression is a psychological disorder with a high rate of prevalence. Prenatal depression has been recognized as a precursor of postpartum depression. This study examines the relationship between prenatal and postpartum depression in a sample of 97 women. The results indicate that there is a positive relationship between the two types of depression.

Key words: Motherhood, Depression, Puerperal depression.

Address: Martha Moraitou, Department of Obstetrics, Alexandrio Technological Institute of Thessaloniki, Greece. E-mail: marmor@midw.teithe.gr

Οι επιπτώσεις της παρεχόμενης φροντίδας στο δεσμό «μητέρας» – βρέφους σε βρέφη του Κέντρου Βρεφών «Μητέρα»

Π. ΒΟΡΡΙΑ¹, Ε. ΣΑΡΑΦΙΔΟΥ², Ζ. ΠΑΠΑΛΗΓΟΥΡΑ¹,
Α. ΛΑΜΠΙΔΗ², Α. ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΥ³

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο στόχος της παρούσας έρευνας ήταν η μελέτη παραγόντων του ιδρύματος, όπως είναι η ποιότητα της παρεχόμενης φροντίδας, χαρακτηριστικά των βρεφοκόμων, η ποιότητα της αλληλεπίδρασης των βρεφοκόμων με τα βρέφη, και των επιπτώσεών τους στην ποιότητα του δεσμού «μητέρας» – βρέφους. Επίσης, εξετάστηκε εάν ο τύπος του δεσμού σχετίζεται με το φύλο του βρέφους, τη διάρκεια της σχέσης με τη βρεφοκόμο καθώς και με το ιατρικό ιστορικό του βρέφους. Στην έρευνα έλαβαν μέρος 86 βρέφη, 42 αγόρια και 44 κορίτσια, 11-18 μηνών, που ζούσαν στο Κέντρο Βρεφών «Μητέρα», και 41 βρέφη, αντίστοιχης ηλικίας και φύλου με αυτά της ομάδας μελέτης, που ζούσαν στις οικογένειές τους και με τους δύο γονείς τους και πήγαιναν σε παιδικό σταθμό. Στην έρευνα συμμετείχαν επίσης 65 βρεφοκόμοι που είχαν αναλάβει τη φροντίδα των βρεφών του ΚΒΜ και οι μητέρες των βρεφών της ομάδας ελέγχου. Για την αξιολόγηση της ποιότητας της παρεχόμενης φροντίδας στο ΚΒΜ και στους παιδικούς σταθμούς που πήραν μέρος στην έρευνα χρησιμοποιήθηκε η Κλίμακα Αξιολόγησης του Περιβάλλοντος της Πρώτης Παιδικής Ηλικίας (ECERS). Η ποιότητα των αλληλεπιδράσεων «μητέρας» – βρέφους αξιολογήθηκε με την Κλίμακα Εμπλοκής Γονέα/Τροφού (The Parent/Caregiver Involvement Scale). Έγιναν συνεντεύξεις με τις βρεφοκόμους προκειμένου να συλλεχθούν οι πληροφορίες που αφορούσαν τα χρόνια εκπαίδευσης, την προϋπηρεσία, τη διάρκεια της σχέσης τους με το συγκεκριμένο βρέφος. Για την αξιολόγηση του δεσμού «μητέρας» – βρέφους χρησιμοποιήθηκε η κλασική μέθοδος της «Συνθήκης με τον Ξένο» (Infant Strange Situation Procedure), στο εργαστήριο. Τα αποτελέσματα κατέδειξαν ότι η ποιότητα της παρεχόμενης φροντίδας στο ΚΒΜ και στους παιδικούς σταθμούς ήταν πολύ χαμηλή. Οι βρεφοκόμοι, σε σύγκριση με τις μητέρες των βρεφών της ομάδας ελέγχου, διαπιστώθηκε ότι ήταν λιγότερο ευαίσθητες στις αλληλεπιδράσεις τους με τα βρέφη. Η πλειονότητα των βρεφών που ζούσαν στο ΚΒΜ είχε δεσμό τύπου αποδιοργάνωσης. Ο τύπος του δεσμού των βρεφών του ΚΒΜ δε βρέθηκε να σχετίζεται ούτε με χαρακτηριστικά των βρεφών ούτε με την ευαισθησία των βρεφοκόμων. Στη συζήτηση αναφέρονται οι επιπτώσεις του ιδρυματικού περιβάλλοντος στην ανάπτυξη των βρεφών.

Λέξεις-κλειδιά: Ιδρυματική περιθαλψη, Δεσμός αποδιοργάνωσης, Ποιότητα της παρεχόμενης φροντίδας.

¹ Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

² Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Νοσοκομείο Παιδών «Αγία Σοφία»

³ Κέντρο Βρεφών «Μητέρα»

Διεύθυνση: Παναγιώτα Βορρία, Τμήμα Ψυχολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Τηλ.: 2310-997313, Fax.: 2310-200724, E-mail: vorria@psy.auth.gr

Εισαγωγή

Οι επιπτώσεις της ιδρυματικής εμπειρίας στην ανάπτυξη των παιδιών ήταν γνωστές ήδη από τη δεκαετία του 1940 (Καραπάνου, 2002). Μελέτες σε παιδιά που μεγάλωσαν σε ίδρυμα κατέδειξαν την ύπαρξη σοβαρών διαταραχών στην κοινωνική τους συμπεριφορά, και συγκεκριμένα στον τρόπο με τον οποίο πλησιάζουν και αλληλεπιδρούν με αγνώστους. Διαφορετική ορολογία έχει χρησιμοποιηθεί από τους ερευνητές για την περιγραφή της συμπεριφοράς τους, όπως «υπερβολική συναισθηματικότητα» (Levy, 1937), «υπερβολική ανάγκη για την προσοχή των ενηλίκων» (Goldfarb, 1943, 1945), «αδιαφοροποίητη συναισθηματική έκφραση» (Freud & Burlingham, 1973), «ψυχοπάθεια του άστοργου» (Wolkind, 1974) και «αδιαφοροποίητη φιλικότητα» (Provence & Lipton, 1962. Tizard & Rees, 1975).

Πρόσφατες μελέτες σε παιδιά με ιδρυματική εμπειρία, που χρησιμοποιούν ένα συνδυασμό μεθόδων αξιολόγησης, διαπιστώνουν παρόμοιες μορφές ασυνήθιστης και διαταραγμένης συμπεριφοράς των παιδιών αυτών προς τους ξένους, παρέχοντας έτσι μια σημαντική πηγή επαλήθευσης των ευρημάτων των πρώτων ερευνών (Chisholm, 1998. O'Connor, Rutter, & The English and Romanian Adoptees Study Team, 2000). Είναι αξιοσημείωτο ότι οι ομοιότητες στην περιγραφή της συμπεριφοράς των παιδιών που μεγαλώνουν σε ίδρυμα υπάρχουν παρ' όλες τις μεγάλες διαφορές που βιώνουν τα παιδιά στις συνθήκες της ιδρυματικής περίθαλψης. Για παράδειγμα, τα παιδιά στα ιδρύματα της Ρουμανίας είχαν την εμπειρία μιας ολοκληρωτικής και σοβαρής αποστέρευσης, ενώ τα παιδιά στις έρευνες της Tizard και των συνεργατών της είχαν ικανοποιητικές συνθήκες διαβίωσης καθώς και ευκαιρίες για κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, δηλαδή γενικά ικανοποιητική φροντίδα εκτός από την απουσία ενός μόνιμου και σταθερού ατόμου που να έχει αναλάβει τη βασική φροντίδα του παιδιού. Το συμπέρασμα είναι ότι η απουσία μιας σταθερής φιγούρας που φροντίζει το παιδί και η απουσία αποκλειστικού δεσμού ίσως αποτε-

λούν τον πρωταρχικό αιτιολογικό παράγοντα για τη δημιουργία των διαταραχών που παρατηρούνται σε παιδιά που ζουν σε ίδρυμα.

Οι συστηματικές διαχρονικές μελέτες σε παιδιά με ιδρυματική εμπειρία είναι ελάχιστες. Ωστόσο τα ερευνητικά δεδομένα καταδεικνύουν ότι τα προβλήματα παραμένουν σταθερά. Η Tizard και οι συνεργάτες της (Tizard & Hodges, 1978. Tizard & Rees, 1975) αναφέρουν ότι η «υπερβολικά φιλική» συμπεριφορά προς αγνώστους παραμένει και στην εφηβεία. Διαχρονικές μελέτες σε παιδιά από ιδρύματα της Ρουμανίας που υιοθετήθηκαν κατέδειξαν, επίσης, ότι η υπερβολική φιλικότητα που εντοπίστηκε στην προσχολική ηλικία παρέμενε και στη σχολική ηλικία (O'Connor et al., 2000. Chisholm, 1998).

Σύμφωνα με τους O'Connor και Zeana (2003), γνωρίζουμε αρκετά για τις συνθήκες που προξενούν τις διαταραχές αυτές, καθώς και τη διαχρονική τους εξέλιξη. Οι παρατεταμένοι αποχωρισμοί από τη μητρική φιγούρα κατά τη διάρκεια του πρώτου χρόνου της ζωής, που αναπόφευκτα βιώνουν τα βρέφη τα οποία ζουν σε ιδρύματα, καθώς και η απουσία συναισθηματικής διαθεσιμότητας από τη πλευρά της «μητέρας»/τροφού είναι πιθανόν να δημιουργούν διαταραχές στην ποιότητα του δεσμού «μητέρας» – βρέφους. Διαταραχές στο δεσμό παρατηρούνται επίσης και σε βρέφη που έχουν κακοποιηθεί, καθώς και σε περιπτώσεις μητρικής κατάθλιψης και αλκοολισμού (Main & Solomon, 1990).

Η απουσία περιβαλλοντικών ερεθισμάτων και η μητρική στέρηση ήταν οι δύο παράγοντες που θεωρήθηκαν υπεύθυνοι για τις επιπτώσεις της ιδρυματικής εμπειρίας στα παιδιά. Ο Bowlby (1951) στη μονογραφία του παρουσίασε εκτεταμένα ερευνητικά δεδομένα τα οποία υποστήριζαν την άποψη ότι η ιδρυματική εμπειρία έχει καταστροφικές επιπτώσεις. «Ήταν ολοφάνερο –έλεγε– ότι, όταν το παιδί στερηθεί τη μητρική φροντίδα, παρουσιάζει σχεδόν πάντοτε καθυστέρηση στη σωματική, στη νοητική και στην κοινωνική του ανάπτυξη και ότι τα συμπτώματα της σωματικής και της ψυχικής νόσου μπορούν να εμφανισθούν μετέπειτα στη ζωή τους, και οι διαχρο-

νικές μελέτες αποδεικνύουν ότι ορισμένα παιδιά έχουν υποστεί ανεπανόρθωτες βλάβες» (σ. 15).

Οι μελέτες της Tizard και των συνεργατών της στη Βρετανία (Tizard & Joseph, 1970. Tizard & Tizard, 1971) κατέδειξαν ότι η γλωσσική ανάπτυξη εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του ιδρύματος. Στα καλύτερα ιδρύματα που μελέτησε η Tizard τα παιδιά είχαν εκτεθεί σε έναν επαρκή αριθμό κοινωνικών ερεθισμάτων και εμπειριών και βρέθηκε ότι όχι μόνο ήταν σωματικά υγιή αλλά είχαν φυσιολογική νοημοσύνη και πολύ καλή γλωσσική ανάπτυξη. Αυτό συνέβαινε παρά το γεγονός ότι τα παιδιά αυτά μέχρι την ηλικία των δύο ετών που υιοθετήθηκαν είχαν εξήντα έως ογδόντα διαφορετικές βρεφοκόμους που φρόντιζαν για την ανατροφή τους.

Συνεπώς θεωρήθηκε ότι η νοητική στέρωση των παιδιών που ζούσαν σε ίδρυμα οφειλόταν στην απουσία επαρκών περιβαλλοντικών ερεθισμάτων. Ωστόσο τα παιδιά που μεγάλωναν σε ιδρύματα, ακόμα και εκείνα που είχαν ζήσει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους σε μια οικογένεια, συνέχιζαν να εμφανίζουν δυσκολίες στην κοινωνική τους ανάπτυξη και στις σχέσεις τους με τα άλλα παιδιά (Tizard & Rees, 1975. Tizard & Hodges, 1978). Τα ευρήματα αυτά καταδεικνύουν ότι στο νοητικό τομέα μπορεί να υπάρξει ανάκαμψη των επιπτώσεων της ιδρυματικής εμπειρίας, εφόσον δοθεί στα παιδιά η δυνατότητα με την παροχή των κατάλληλων περιβαλλοντικών ερεθισμάτων. Όμως αυτό δε φαίνεται να ισχύει και για τον τομέα της συναισθηματικής ανάπτυξης. Η ιδρυματική εμπειρία, τουλάχιστον κατά τη διάρκεια του πρώτου χρόνου της ζωής, έχει μακροχρόνιες επιπτώσεις, επηρεάζοντας την ικανότητα σύναψης στενών διαπροσωπικών σχέσεων.

Το ιδρυματικό περιβάλλον διαφέρει σημαντικά από το οικογενειακό. Η σημαντικότερη διαφορά είναι ότι στα ιδρύματα το προσωπικό εργάζεται με βάρδιες, οι οποίες επιβάλλουν συνεχείς αλλαγές του προσώπου που φροντίζει το παιδί, ασχέτως των αναγκών του παιδιού. Η δεύτερη διαφορά μεταξύ οικογένειας και ιδρύματος είναι ο δυσανάλογα μεγάλος αριθμός παιδιών που αντιστοιχούν σε ένα πρόσωπο φροντίδας.

Επιπροσθέτως, το προσωπικό στα ιδρύματα βιώνει συνεχείς αποχωρισμούς από τα παιδιά που φροντίζει, όταν εκείνα είτε υιοθετούνται είτε επιστρέφουν στις βιολογικές τους οικογένειες, και μπορεί να αισθάνεται ότι προστατεύει τα παιδιά και τον εαυτό του μη εμπλεκόμενο συναισθηματικά με εκείνα. Η Fraiberg (1977) αναφέρθηκε στην ενδεχόμενη θλίψη που προκαλείται σε ένα παιδί όταν αναπτύξει δεσμό με μία βρεφοκόμο και την αποχωρίζεται στη συνέχεια για να αναπτύξει δεσμό με μια επόμενη βρεφοκόμο, την οποία επίσης κάποια στιγμή πιθανόν να αποχωρισθεί. Η ιδρυματική ζωή εξ ορισμού αποκλείει μια συγκεκριμένη βρεφοκόμο να φροντίζει ένα συγκεκριμένο βρέφος. Σύμφωνα με τη Fraiberg (1977), κάθε παιδί έχει ανάγκη από έναν «ιδιαιτερο» ενήλικο, ο οποίος θα θεωρεί ότι το παιδί αυτό είναι «εξεχωριστό». Μια βρεφοκόμος που εργάζεται σε ένα ίδρυμα, ακόμα και όταν είναι άρτια εκπαιδευμένη και ιδιαίτερα ευαίσθητη, δεν μπορεί να αντιμετωπίζει πολλά διαφορετικά παιδιά ταυτοχρόνως ως «εξεχωριστά». Η φροντίδα που παρέχεται στα ιδρύματα είναι πολυμητρική, απρόσωπη, μη σταθερή και πιθανόν να δημιουργεί σοβαρές διαταραχές στη συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών, επηρεάζοντας ανεπανόρθωτα την ικανότητά τους να δημιουργούν σταθερούς δεσμούς και σχέσεις εμπιστοσύνης. Η Fraiberg καταλήγει: «Όλα τα παιδιά, σε όλες τις ηλικίες, έχουν ανάγκη από σταθερότητα, συνέχεια και προβλεπτικότητα στις ανθρώπινες σχέσεις τους για την απόκτηση αγάπης, εμπιστοσύνης, μάθησης και αυτοεκτίμησης» (σ. 80).

Είναι σημαντικό να εντοπίσουμε τους παράγοντες του περιβάλλοντος του ιδρύματος που οδηγούν σε συγκεκριμένες δυσκολίες και διαταραχές στα παιδιά που μεγαλώνουν στις συνθήκες αυτές. Είναι γνωστό ότι, όσον αφορά τη σωματική, τη νοητική και τη γλωσσική ανάπτυξη, σημαντική είναι η παροχή των κατάλληλων περιβαλλοντικών ερεθισμάτων. Τα εμπειρικά δεδομένα για τις επιπτώσεις της ιδρυματικής φροντίδας στη συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών καταδεικνύουν ότι το απρόσωπο, πολυμητρικό και απρόβλεπτο για ένα παιδί περιβάλλον του

ιδρύματος δημιουργεί αναπόφευκτα σοβαρές δυσλειτουργίες στη συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών και στην ικανότητά τους να συνάπτουν σχέσεις αμοιβαίας εμπιστοσύνης με τους άλλους ανθρώπους.

Πληθώρα πρόσφατων ερευνητικών δεδομένων καταδεικνύουν ότι η ιδρυματική εμπειρία έχει αρνητικές επιπτώσεις στην κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών (Rutter, 2002. Roy, Rutter, & Pickles, 2000. Βορριά & Σαραφίδου, 1991. Vorria, Rutter, Pickles, Wolkind, & Hobsbaum, 1998). Τα ευρήματα διαχρονικών ερευνών καταδεικνύουν ότι έφηβοι που μεγάλωσαν σε ίδρυμα έχουν περισσότερες πιθανότητες σε σύγκριση με εκείνους που μεγάλωσαν με τις οικογένειές τους και με τους δύο γονείς τους να παρουσιάσουν προβλήματα συμπεριφοράς, δυσκολίες στις κοινωνικές τους σχέσεις και διακοπή φοίτησης (Βορριά, 1998α, 1998β. Hodges & Tizard, 1989). Οι αρνητικές επιπτώσεις της ιδρυματικής εμπειρίας είναι εμφανείς ακόμα και στην ενήλικη ζωή (Rutter & Madge, 1981).

Όσον αφορά έρευνες σε βρέφη, προηγούμενες μελέτες που διεξήχθησαν στο Κέντρο Βρεφών «Μητέρα» κατέδειξαν ότι, ακόμα και όταν τα βρέφη μεγαλώνουν σε ένα πολυμητρικό περιβάλλον, δημιουργούν συναισθηματική σχέση με μια βρεφοκόμο από την οποία επιλέγονται αλλά και τα ίδια την επιλέγουν (Stevens, 1975. Dontas, Maratos, Fafoutis, & Karangeli 1985).

Ο στόχος της παρούσας μελέτης ήταν η αναζήτηση παραγόντων του ιδρυματικού περιβάλλοντος οι οποίοι επηρεάζουν τη συναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών, και ειδικότερα τον τύπο του δεσμού.

Μέθοδος

Δείγμα

Στην έρευνα συμμετείχαν συνολικά 127 βρέφη ηλικίας 11-17.6 μηνών. Τα 86 βρέφη (42 αγόρια, *M.O.* ηλικίας 13.0 μήνες, και 44 κορίτσια, *M.O.* ηλικίας 13.1 μήνες) ζούσαν στο Κέντρο Βρεφών «Μητέρα» (KBM) και 41 βρέφη (21 αγόρια, *M.O.*

ηλικίας 13.6 μήνες, και 20 κορίτσια, *M.O.* ηλικίας 14.1 μήνες) ζούσαν και με τους δύο γονείς τους και πήγαιναν σε παιδικό σταθμό. Οι δύο ομάδες ήταν εξομοιωμένες ως προς το φύλο και την ηλικία. Η νοητική ανάπτυξη των βρεφών αξιολογήθηκε με τις Κλίμακες Νοητικής Ανάπτυξης Bayley (Bayley, 1993) και ήταν εντός των φυσιολογικών ορίων (Vorria, Papaligoura, Dunn, van IJzendoorn, Steele, Kontopoulou, & Sarafidou, 2003).

Στην έρευνα συμμετείχαν επίσης 65 βρεφοκόμοι, καθεμία εκ των οποίων είχε δημιουργήσει μια ιδιαίτερη συναισθηματική σχέση με τουλάχιστον ένα βρέφος, το οποίο τη θεωρούσε και την αποκαλούσε μητέρα του. Σαραντά έξι (71%) βρεφοκόμοι είχαν συνάψει ιδιαίτερη συναισθηματική σχέση με ένα μόνο βρέφος, 17 (26%) με δύο βρέφη και 2 με τρία βρέφη η καθεμία. Ο *M.O.* ηλικίας των βρεφοκόμων ήταν 34.2 έτη (*T.A.* = 6.5). Είκοσι έξι από αυτές (40%) είχαν δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ 38 (58%) είχαν διετή επαγγελματική εκπαίδευση. Ο *M.O.* προϋπηρεσίας τους ήταν 12.7 χρόνια (*T.A.* = 6.3). Στη μελέτη συμμετείχαν επίσης και οι μητέρες των παιδιών της ομάδας ελέγχου.

Ιατρικό ιστορικό των βρεφών

Οι πληροφορίες για το ιατρικό και το κοινωνικό ιστορικό των βρεφών της ομάδας μελέτης συλλέχθηκαν από την ιατρική και την κοινωνική υπηρεσία του ιδρύματος αντίστοιχα.

Οι περισσότεροι τοκετοί τόσο στην ομάδα μελέτης (84%) όσο και στην ομάδα ελέγχου (56.1%) ήταν φυσιολογικοί. Το ποσοστό προωρότητας των βρεφών που ζούσαν στο KBM ήταν 20.6%, ενώ εκείνο των βρεφών της ομάδας ελέγχου ήταν 4.9%. Ως πρόωρο ορίστηκε το βρέφος το οποίο είχε δηλωθεί ως τέτοιο ή είχε βάρος γέννησης μικρότερο των 2½ κιλών (Spellacy, 1994). Το βάρος γέννησης (*M.O.* = 2.84 kg, *T.A.* = .64) καθώς και το τωρινό βάρος (*M.O.* = 8.95 kg, *T.A.* = 1.12) των βρεφών που ζούσαν στο KBM ήταν μικρότερα σε σύγκριση με τα βρέφη που ζούσαν με τους γονείς τους (*M.O.* = 3.26 kg, *T.A.* = .47 - *M.O.* = 10.28 kg, *T.A.* = 1.33).

Κοινωνικό ιστορικό των βρεφών που ζούσαν στο Κέντρο Βρεφών «Μητέρα»

Η ηλικία εισαγωγής των βρεφών στο ίδρυμα κυμάνθηκε από 4 έως 344 ημέρες (Διάμεσος = 40 ημέρες). Ενενήντα τοις εκατό των βρεφών εισήχθη στο ΚΒΜ πριν από την ηλικία των 6 μηνών, 40% τον πρώτο μήνα της ζωής τους, 85% πριν από την ηλικία των 3 μηνών και μόνο 6 (7%) βρέφη εισήχθησαν μεταξύ 6 και 12 μηνών. Οι αιτίες εισαγωγής ποίκιλλαν: σοβαρή ψυχική νόσος, νοητική υστέρηση ή και επιληψία, χρήση τοξικών ουσιών της μητέρας, παιδί εκτός γάμου, θάνατος της μητέρας, μητέρες μετανάστες, Τσιγγάνες, εγκατάλειψη σε μαιευτήριο. Συνήθως περισσότεροι του ενός παράγοντες καθόριζαν την εισαγωγή του βρέφους στο ΚΒΜ.

Συλλογή υλικού

Διαδικασία

Η συλλογή του υλικού περιλάμβανε τη χρήση πολλών διαφορετικών μεθόδων για την αξιολόγηση των βρεφών και των βρεφοκόμων τους. Τα βρέφη της ομάδας μελέτης, συνοδευόμενα από τη βρεφοκόμο με την οποία εθεωρείτο ότι είχαν συνάψει δεσμό, και τα βρέφη της ομάδας ελέγχου συνοδευόμενα από τη μητέρα τους, μεταφέρονταν στο Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, σε ένα ειδικά διαμορφωμένο εργαστήριο, που πληρούσε τις προϋποθέσεις αξιολόγησης του δεσμού «μητέρα» – βρέφους με τη διαδικασία της «Συνθήκης με τον Ξένο». Αμέσως μετά η βρεφοκόμος ή η μητέρα έπαιζε με το βρέφος της. ενώ η διαδικασία βιντεοσκοπούσαν προκειμένου να αξιολογηθεί η «ευαισθησία» της στις αλληλεπιδράσεις με το βρέφος. Μετά το πέρας της διαδικασίας αυτής η βρεφοκόμος έδινε πληροφορίες που αφορούσαν τα χρόνια εκπαίδευσης και την επαγγελματική της προϋπηρεσία. Επίσης, εκτιμούσε την ικανοποίηση που αντλούσε από την εργασία της και τις δυσκολίες που πιθανόν αντιμετώπιζε στον επαγγελματικό χώρο. Τέλος,

αναφερόταν στη σχέση της με το συγκεκριμένο βρέφος, στη διάρκεια της σχέσης του μαζί της αν το βρέφος είχε δεσμό με άλλη βρεφοκόμο, καθώς και στο αν η ίδια είχε δυσκολία να αποχωρισθεί το συγκεκριμένο βρέφος.

Αξιολόγηση της ποιότητας του περιβάλλοντος του Κέντρου Βρεφών «Μητέρα» και των παιδικών σταθμών

Η Κλίμακα Αξιολόγησης του Περιβάλλοντος της Πρώτης Παιδικής Ηλικίας (Early Childhood Environment Rating Scale. ECERS, Harms & Clifford, 1980) δίνει μια συνολική εικόνα των περιβαλλοντικών συνθηκών που έχουν διαμορφωθεί για τα παιδιά και τους ενηλίκους που μοιράζονται ένα πλαίσιο (Λαμπίδη & Πολέμη-Τοδούλου, 1992).

Δύο παρατηρητές αξιολόγησαν το περιβάλλον του Κέντρου Βρεφών «Μητέρα» και των εννέα παιδικών σταθμών που πήραν μέρος στην έρευνα. Η Κλίμακα Αξιολόγησης του Περιβάλλοντος της Πρώτης Παιδικής Ηλικίας αποτελείται συνολικά από 37 ερωτήσεις, οι οποίες καλύπτουν επτά περιοχές: «Ρουτίνες προσωπικής φροντίδας των παιδιών», αλλαγή πάνας, γέυματα, ξεκούραση: «Επίπλωση και έκθεση αντικειμένων για τα παιδιά», διάθεση, φροντίδα, διαρρύθμιση και δυνατότητα των παιδιών να χρησιμοποιούν τα αντικείμενα: «Εμπειρίες γλώσσας – συλλογισμού», χρήση υλικών, δραστηριοτήτων και εκπαιδευτικών συναλλαγών: «Λεπτές και αδρές κινητικές δραστηριότητες», όπως ζωγραφική, κόψιμο με το ψαλίδι: «Δημιουργικές δραστηριότητες», παιχνίδι και εκπαιδευτικό υλικό όπως αυτά που χρησιμοποιούνται στην τέχνη, στο δραματικό παιχνίδι και στις κατασκευές: «Κοινωνική ανάπτυξη», μοίρασμα, επίλυση συγκρούσεων, ενθάρρυνση για να αναπτύξουν τα παιδιά δεξιότητες συναλλαγής: «Ανάγκες ενηλίκων». παροχή χώρου συγκεντρώσεων για τα μέλη του προσωπικού. Κάθε ερώτηση βαθμολογήθηκε σε μία 7βαθμη κλίμακα, που κυμαινόταν από το ακατάλληλο μέχρι το απόλυτα κατάλληλο.

Αξιολόγηση της ευαισθησίας των βρεφοκόμων/μητέρων

Για την αξιολόγηση της ποιότητας των αλληλεπιδράσεων «μητέρας» – βρέφους χρησιμοποιήθηκε η Κλίμακα Εμπλοκής Γονέα/Τροφού (The Parent/Caregiver Involvement Scale, Farran, Kasari, Comfort, & Jay, 1986).

Η δυάδα βρεφοκόμος – βρέφος (για τα βρέφη που ζούσαν στο KBM) και μητέρα – βρέφος (για τα βρέφη που ζούσαν με τις οικογένειές τους) βιντεοσκοπήθηκε κατά τη διάρκεια ελεύθερου παιχνιδιού σε δύο διαφορετικά περιβάλλοντα: 20 λεπτά στο εργαστήριο του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού και 20 λεπτά στο ίδρυμα (για τα βρέφη της ομάδας μελέτης) ή στο σπίτι (για τα βρέφη της ομάδας ελέγχου). Οι αλληλεπιδράσεις βρεφοκόμου – βρέφους και μητέρας – βρέφους και στα δύο περιβάλλοντα βιντεοσκοπήθηκαν και κωδικοποιήθηκαν από μία ειδικά εκπαιδευμένη ψυχολόγο, η οποία δε γνώριζε σε ποια ομάδα ανήκε το κάθε βρέφος. Σύμφωνα με τους Farran και συνεργάτες (1986), αξιολογήθηκαν οι εξής συμπεριφορές:

- «Φυσική εμπλοκή». Ορίστηκε ως η φυσική αλληλεπίδραση της βρεφοκόμου ή της μητέρας με το βρέφος.
- «Λεκτική αλληλεπίδραση». Ορίστηκε ως η ποσότητα της ομιλίας της βρεφοκόμου ή της μητέρας που απευθυνόταν στο βρέφος.
- «Ανταπόκριση». Ορίστηκε ως η αντίδραση της βρεφοκόμου ή της μητέρας στις πρωτοβουλίες του βρέφους.
- «Αλληλεπίδραση παιχνιδιού». Ορίστηκε ως το χρονικό διάστημα που περνούν μαζί η βρεφοκόμος ή η μητέρα και το βρέφος διασκεδάζοντας.
- «Εκπαιδευτική συμπεριφορά». Ορίστηκε ως η διδασκαλία της βρεφοκόμου ή της μητέρας μιας συγκεκριμένης δεξιότητας στο βρέφος.
- «Πράξεις ελέγχου». Ορίστηκε ως η οργάνωση από τη βρεφοκόμο ή τη μητέρα των δραστηριοτήτων του βρέφους.
- Ως «θετικές αναφορές» θεωρήθηκαν οι έπαινοι, οι αγκαλιές και τα χαμόγελα που απευθύνονταν στο βρέφος.

- Ως «αρνητικές αναφορές» θεωρήθηκαν η επιβολή πειθαρχίας, η κριτική, οι απειλές και η δυσανασχέτηση.

- Ως «καθορισμός στόχου» ορίστηκε ο βαθμός στον οποίο οι απαιτήσεις της βρεφοκόμου ή της μητέρας κοινοποιούνται στο βρέφος.

- Οι «οδηγίες» ορίζονταν ως οι απαιτήσεις που είχε η βρεφοκόμος ή η μητέρα από το βρέφος.

Η καθεμία από τις κατηγορίες αυτές κωδικοποιήθηκε σε μία 5βαθμη κλίμακα ως προς την ποσότητα, την ποιότητα και την καταλληλότητα. Στην ίδια κλίμακα κωδικοποιήθηκε επίσης η γενική εντύπωση του παρατηρητή για την αλληλεπίδραση της βρεφοκόμου ή της μητέρας με το βρέφος.

Η μεταξύ των δύο παρατηρητών αξιοπιστία ήταν .89.

Χαρακτηριστικά της επαγγελματικής ζωής των βρεφοκόμων

Η συνέντευξη με τη βρεφοκόμο ήταν ημιδομημένη και περιελάμβανε συνολικά 26 ερωτήσεις, οι οποίες αφορούσαν δημογραφικά στοιχεία, όπως ηλικία, εκπαίδευση, οικογενειακή κατάσταση, συνολικά χρόνια επαγγελματικής προϋπηρεσίας, χρόνια απασχόλησης στο KBM, ικανοποίηση από την εργασία της, πιθανές δυσάρεστες καταστάσεις στον εργασιακό της χώρο που θα επιθυμούσε να αλλάξουν, αν υπήρχε κάποιο ή κάποια βρέφη με τα οποία είχε συνδεθεί μαζί τους συναισθηματικά και το/τα αποχωρίστηκε επειδή υιοθετήθηκαν ή επέστρεψαν στις φυσικές τους οικογένειες, τα συναισθήματα που βίωσε, τον τρόπο αντιμετώπισης, τις επιπτώσεις στη μετέπειτα συμπεριφορά της και στις σχέσεις με τα υπόλοιπα βρέφη, καθώς και τη διάρκεια σχέσης με το συγκεκριμένο βρέφος.

Αξιολόγηση του δεσμού «μητέρας» – βρέφους

Για την αξιολόγηση της ποιότητας του δεσμού «μητέρας» – βρέφους χρησιμοποιήθηκε η κλασική μέθοδος της «Συνθήκης με τον Ξένο»

(Ainsworth et al., 1978), στη διάρκεια της οποίας τα βρέφη εκτίθενται σε μια διαδοχή επτά τρίλεπτων επεισοδίων που τους προκαλεί αυξανόμενο άγχος (Βορριά & Παπαληγούρα, 1999). Αρχικά βρίσκονται με τη μητέρα τους σε ένα άγνωστο δωμάτιο με παιχνίδια, όπου εναλλάσσεται η παρουσία/απουσία της μητέρας, μιας άγνωστης γυναίκας και για τρία λεπτά μένει το βρέφος μόνο του. Η διαδικασία βιντεοσκοπείται και στη συνέχεια ειδικοί κωδικοποιούν κάθε βρέφος με βάση τη συμπεριφορά του και το κατατάσσουν σε έναν από τους τέσσερις τύπους δεσμού. Στην έρευνα αυτή οι βιντεοταινίες των βρεφών στη συνθήκη με τον ξένο κωδικοποιήθηκαν από δύο έμπειρους ειδικούς στο δεσμό (Van IJzendoorn & Steele) που δε γνώριζαν σε ποια ομάδα ανήκε το κάθε βρέφος. Η μεταξύ τους αξιοπιστία ήταν ικανοποιητική: για τη συμφωνία ταξινόμησης στις κατηγορίες Α, Β και Γ ήταν 77%, για τη συμφωνία ταξινόμησης Δ σε αντίθεση με τον μη-Δ ήταν 77%, για τη συμφωνία ταξινόμησης των τεσσάρων κατηγοριών Α, Β, Γ, Δ ήταν 62% και για τη συμφωνία Β σε αντίθεση με τη μη-Β ήταν 69%. Στις περιπτώσεις που οι δύο αξιολογητές του δεσμού διαφώνησαν μεταξύ τους για τον τύπο του δεσμού που είχε το βρέφος με τη βρεφοκόμο ή τη μητέρα του προχώρησαν σε επανεκτίμηση του τύπου του δεσμού μέχρι να αρθούν οι διαφωνίες και να επιτευχθεί συμφωνία μεταξύ τους.

Αποτελέσματα

Ποιότητα της παρεχόμενης φροντίδας

Όσον αφορά τα βρέφη της ομάδας μελέτης, ο *M.O.* της ποιότητας της παρεχόμενης φροντίδας στο Κέντρο Βρεφών «Μητέρα», όπως αυτή αξιολογήθηκε με την Κλίμακα Αξιολόγησης Περιβάλλοντος Πρώτης Παιδικής Ηλικίας, συνολικά ήταν 2.1. Αναφορικά με την ομάδα ελέγχου, στην έρευνα αυτή πήραν μέρος εννέα διαφορετικοί παιδικοί σταθμοί. Ο μέσος όρος συνολικά της ποιότητας της παρεχόμενης φροντίδας των παι-

δικών σταθμών αυτών ήταν 2. Συγκεκριμένα, όσον αφορά τις «ρουτίνες προσωπικής φροντίδας» ο *M.O.* για το KBM ήταν 2, ενώ για τους παιδικούς σταθμούς *M.O.* = 2.97 (*T.A.* = 3.7). Για την «επίπλωση και την έκθεση αντικειμένων για τα παιδιά» για το KBM ήταν *M.O.* = 3.3, ενώ για τους παιδικούς σταθμούς *M.O.* = 2.3 (*T.A.* = 4.9). Για τις «εμπειρίες γλώσσας και συλλογισμού» η βαθμολογία για το KBM ήταν *M.O.* = 1.4 και για τους παιδικούς σταθμούς *M.O.* = 1.3 (*T.A.* = 4.6). Η υποκλίμακα των «λεπτών και αδρών κινητικών δραστηριοτήτων» για το KBM ήταν *M.O.* = 2.8 και για τους παιδικούς σταθμούς *M.O.* = 2.1 (*T.A.* = 3.9). Όσον αφορά την υποκλίμακα των «δημιουργικών δραστηριοτήτων», για το KBM ήταν *M.O.* = 1.8 και για τους παιδικούς σταθμούς *M.O.* = 2 (*T.A.* = 2.7). Ο *M.O.* βαθμολογίας για την υποκλίμακα της «κοινωνικής ανάπτυξης» ήταν *M.O.* = 1.6 για το KBM, ενώ για τους παιδικούς σταθμούς ήταν *M.O.* = 1.8 (*T.A.* = 1.8). Για τις «ανάγκες των ενηλίκων» ο *M.O.* για το KBM ήταν 1.6 και για τους παιδικούς σταθμούς *M.O.* = 1.8 (*T.A.* = 3.3).

Κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά των βρεφοκόμων

Η ηλικία των βρεφοκόμων κυμάνθηκε από 24 έως 54 έτη, με *M.T.* = 34.2 έτη (*T.A.* = 6.5 έτη). Όσον αφορά την εκπαίδευση, 26 (40%) από τις βρεφοκόμους είχαν δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ 38 (58%) είχαν διετή επαγγελματική εκπαίδευση. Η προϋπηρεσία των βρεφοκόμων κυμάνθηκε από 1 έτος έως 30 έτη, με *M.T.* = 12.7 έτη (*T.A.* = 6.3 έτη). Ο *M.O.* εργασίας τους στο KBM ήταν 11.1 έτη (*T.A.* = 6.1 έτη), ενώ 55% των βρεφοκόμων εργαζόταν για πρώτη φορά.

Όσον αφορά την οικογενειακή κατάσταση των βρεφοκόμων, 38 (58.5%) ήταν παντρεμένες, 25 (46%) ήταν ανύπανδρες, μία ήταν χωρισμένη και μία ήταν χήρα. Τριάντα πέντε (46%) βρεφοκόμοι είχαν παιδιά, 14 από αυτές είχαν μόνο ένα παιδί, 20 είχαν δύο παιδιά και μία είχε τρία παιδιά.

Χαρακτηριστικά της επαγγελματικής ζωής των βρεφοκόμων

Το 55.4% των βρεφοκόμων δήλωσε ότι η επαγγελματική απασχόληση στο ΚΒΜ δεν ήταν η πρώτη επιλογή, ωστόσο μόνο το 14% δήλωσε ότι θα επιθυμούσε να αλλάξει επάγγελμα. Αντικειμενικές επαγγελματικές δυσκολίες, όπως το ωράριο και η νυχτερινή βάρδια, ανέφερε το 71% των βρεφοκόμων.

Το 89% των βρεφοκόμων είχε τουλάχιστον μία φορά την εμπειρία του αποχωρισμού από το βρέφος με το οποίο είχε συνάψει μια έντονη συναισθηματική σχέση, ενώ το 55% είχε υποστεί δύο ή περισσότερους αποχωρισμούς. Συναισθηματικές δυσκολίες, όπως δυσκολία αποχωρισμού με το βρέφος με το οποίο είχε συνάψει δεσμό, δήλωσε το 23% των βρεφοκόμων.

Το 58% από τις βρεφοκόμους που είχαν υποστεί την εμπειρία του αποχωρισμού από το βρέφος με το οποίο είχαν συνάψει έντονη συναισθηματική σχέση ανέφερε ότι το γεγονός αυτό προκάλεσε δυσκολίες στην προσωπική του ζωή, ενώ το 73% δήλωσε ότι η εμπειρία αυτή επηρέασε την εργασιακή του ζωή.

Τα προβλήματα που ανέκυψαν στην εργασία

των βρεφοκόμων ή/και στην προσωπική τους ζωή εξαιτίας του αποχωρισμού τους από το παιδί που φρόντιζαν δε σχετίζονταν με την οικογενειακή τους κατάσταση. Το ποσοστό δυσκολιών στην προσωπική ζωή εξαιτίας του αποχωρισμού τους από το παιδί που φρόντιζαν ήταν 74% μεταξύ των παντρεμένων και 71% μεταξύ των ανύπαντρων, διαφορά στατιστικά μη σημαντική. Αντίστοιχα, το ποσοστό αυτό μεταξύ αυτών που είχαν παιδιά ήταν 73% και μεταξύ αυτών που δεν είχαν 72%, διαφορά επίσης μη σημαντική στατιστικά. Παρόμοια ήταν η εικόνα για τα ποσοστά των βρεφοκόμων που δήλωσαν ότι είχαν δυσκολίες στην εργασία τους λόγω του αποχωρισμού τους από το παιδί που φρόντιζαν: 51% έναντι 67% ανάλογα με το αν είχαν ή όχι σύζυγο, και 56% έναντι 60% ανάλογα με το αν είχαν ή δεν είχαν παιδιά. Οι διαφορές δεν ήταν στατιστικά σημαντικές.

Διαφορές στην ευαισθησία αλληλεπίδρασης με το βρέφος μεταξύ των βρεφοκόμων και των μητέρων

Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει τη σύγκριση μεταξύ των βρεφών που ζούσαν στο ίδρυμα και εκεί-

Πίνακας 1
Σύγκριση βρεφοκόμων και μητέρων ως προς την ευαισθησία αλληλεπίδρασης με το βρέφος (PCIS)

	Ομάδα μελέτης <i>N</i> = 86		Ομάδα ελέγχου <i>N</i> = 41		Σημαντικότητα διαφοράς	
	<i>M.T.</i>	<i>T.A.</i>	<i>M.T.</i>	<i>T.A.</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Ποσότητα	3.08	.52	2.91	.73	1.36	.179
Ποιότητα	3.80	.94	4.24	.72	-2.66*	.009
Καταλληλότητα	3.73	.85	4.20	.63	-3.20*	.002
Γενική εντύπωση	3.49	.92	4.07	.80	-3.49*	.001

* $p < .05$.

Πίνακας 2
Τύπος δεσμού στις δύο ομάδες

	Ομάδα μελέτης	Ομάδα ελέγχου
Τύπος δεσμού	N = 86	N = 41
Ασφαλής	19 (24.1%)	13 (40.6%)
Αποφυγής	2 (2.5%)	3 (9.4%)
Αμφιθυμίας	6 (7.6%)	8 (25.0%)
Αποδιοργάνωσης	52 (65.8%)	8 (25.0%)
Σύνολο	79 (100%)	32 (100%)
Αταξινόμητα	7 (8.1%)	9 (22.0%)

ων που ζούσαν με τις οικογένειές τους στην Κλίμακα Εμπλοκής Γονέα/Τροφού (Parent/Caregiver Involvement Scale, PCIS). Η πολλαπλή ανάλυση διακύμανσης που χρησιμοποιήθηκε για τις τέσσερις υποκλίμακες έδωσε στατιστικά σημαντικό αποτέλεσμα για τη διαφοροποίηση μεταξύ βρεφοκόμων και μητέρων όσον αφορά την ευαισθησία της αλληλεπίδρασης με το βρέφος ($F(4, 122) = 10.26, p = .001$).

Οι μονοδιάστατες συγκρίσεις έδειξαν ότι οι βαθμολογίες ως προς την ποιότητα και την καταλληλότητα των αλληλεπιδράσεων των βρεφοκόμων με το βρέφος, καθώς και τη γενική αξιολόγηση της εντύπωσης του ερευνητή ήταν κατά μέσο όρο χαμηλότερες από εκείνες των μητέρων της ομάδας ελέγχου. Όσον αφορά την ποσότητα των αλληλεπιδράσεων, δε βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των δύο ομάδων.

Ποιότητα του δεσμού

Ο Πίνακας 2 δείχνει ότι η πλειονότητα των βρεφών που ζούσαν στο KBM εμφάνιζε δεσμό τύπου αποδιοργάνωσης. Μόνο ένα στα πέντε βρέφη είχε ασφαλή δεσμό με τη βρεφοκόμο που είχε αναλάβει τη βασική φροντίδα του. Έξι βρέφη της ομάδας μελέτης και οκτώ της ομάδας ελέγχου εί-

χαν δημιουργήσει δεσμό τύπου αμφιθυμίας. Δύο βρέφη της ομάδας μελέτης και τρία της ομάδας ελέγχου είχαν δεσμό τύπου αποφυγής. Ο τύπος του δεσμού διέφερε σημαντικά από αυτόν της ομάδας ελέγχου ($\chi^2 = 17.030, \beta.ε. = 3, p = .001$). Τα βρέφη που ζούσαν σε ίδρυμα εμφάνιζαν σε μεγαλύτερο ποσοστό δεσμό τύπου αποδιοργάνωσης (66%) σε σύγκριση με εκείνα που ζούσαν στις οικογένειές τους (25%). Αντίθετα, τα βρέφη της ομάδας μελέτης είχαν ασφαλή δεσμό σε μικρότερο ποσοστό (24%) σε σύγκριση με εκείνα της ομάδας ελέγχου (41%).

Σύγκριση μεταξύ των βρεφών του KBM με ασφαλή δεσμό και με δεσμό τύπου αποδιοργάνωσης

Για την ομάδα βρεφών του KBM εξετάστηκε εάν ο ασφαλής δεσμός σε σύγκριση με το δεσμό αποδιοργάνωσης σχετίζεται με το φύλο των βρεφών, τη διάρκεια της σχέσης τους με τη βρεφοκόμο καθώς και με παραμέτρους του ιατρικού τους ιστορικού (βάρος γέννησης, προωρότητα, προβλήματα υγείας, τωρινό βάρος). Τα βρέφη με δεσμό τύπου αμφιθυμίας ή αποφυγής ήταν ελάχιστα, γι' αυτό δεν πήραν μέρος στην ανάλυση αυτή. Όπως δείχνει ο Πίνακας 3, δε βρέθηκε συ-

Πίνακας 3
Σύγκριση των βρεφών του KBM με δεσμό αποδιοργάνωσης και με ασφαλή δεσμό

	Βρέφη του KBM με ασφαλή δεσμό			Βρέφη του KBM με δεσμό τύπου αποδιοργάνωσης			Σημαντικότητα διαφοράς	
	<i>N</i>	<i>M.T.</i>	<i>T.A.</i>	<i>N</i>	<i>M.T.</i>	<i>T.A.</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Βάρος γέννησης (kg)	18	2,906.33	578.92	48	2,821.10	681.58	.470	.640
Τωρινό βάρος (kg)	19	9,273.68	1,057.17	49	8,861.43	1,165.85	1.341	.184
Διάρκεια δεσμού (μήνες)	19	11.11	3.14	52	9.98	3.27	1.296	.199
Ηλικία εισαγωγής στο ίδρυμα (ημέρες)	19	64.53	73.70	51	49.88	54.51	.905	.369
		%			%		χ^2	<i>p</i>
Αγόρια	11	57.9		27	51.9		.199	.655
Κορίτσια	8	42.1		25	48.1			
Πρόωρα	3	16.7		10	20.8		.144	.705 ¹
Τελειόμηνα	15	83.3		38	79.2			
Προβλήματα υγείας							1.21	.270 ²
Ναι	6	31.6		10	19.2			
Όχι	13	68.4		42	80.8			

¹ *p* = .730 μετά από Fisher's exact test διπλής κατεύθυνσης.

² *p* = .261 μετά από Fisher's exact test διπλής κατεύθυνσης.

σχέτιση μεταξύ του τύπου του δεσμού (ασφαλούς και αποδιοργάνωσης) και του φύλου του βρέφους. Καμία από τις παραμέτρους που εξετάστηκαν (βάρος γέννησης, προωρότητα, εντοπισμένα προβλήματα υγείας, τωρινό βάρος) δε βρέθηκε να σχετίζεται στατιστικά σημαντικά με τον τύπο του δεσμού. Επίσης, δε βρέθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ του τύπου του δεσμού και της ηλικίας εισαγωγής του βρέφους στο ίδρυμα ή της διάρκειας της σχέσης

του με τη βρεφοκόμο. Με πολλαπλή ανάλυση διακύμανσης εξετάστηκε επίσης αν η ευαισθησία αλληλεπίδρασης των βρεφοκόμων με τα βρέφη, όπως αυτή αξιολογήθηκε με την Κλίμακα Εμπλοκής Γονέα/Τροφού (PCIS), διέφερε μεταξύ των βρεφών του KBM που είχαν ασφαλή τύπο δεσμού και εκείνων με δεσμό αποδιοργάνωσης. Η διαφορά δεν ήταν στατιστικά σημαντική [$F(4, 66) = .66, p = .63$].

Συζήτηση

Αυτή είναι η πρώτη μελέτη που χρησιμοποίησε τη «Συνθήκη με τον Ξένο» σε βρέφη που ζούσαν σε ίδρυμα. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η πλειονότητα (66%) των βρεφών που μεγάλωναν στο Κέντρο Βρεφών «Μητέρα» είχε δημιουργήσει δεσμό τύπου αποδιοργάνωσης με τη βρεφοκόμο, σε σύγκριση με το 25% των βρεφών της ομάδας ελέγχου. Το ποσοστό του δεσμού αποδιοργάνωσης για τα βρέφη του KBM είναι εξαιρετικά υψηλό και αντίστοιχο με εκείνο των βρεφών των οποίων οι μητέρες είναι καταθλιπτικές, αλκοολικές, ψυχικά ασθενείς, ή των βρεφών που έχουν κακοποιηθεί (Barnett, Ganiban, & Cicchetti, 1999. Carlson, Cicchetti, Barnett, & Braunwald, 1989. Crittenden, 1988. DeMulder & Radke-Yarrow, 1991. O'Connor, Sigman, & Brill, 1987). Ασφαλή δεσμό είχε το 24% των βρεφών της ομάδας μελέτης και το 41% των βρεφών της ομάδας ελέγχου. Ο στόχος της παρούσας μελέτης ήταν η αναζήτηση παραγόντων του ιδρυματικού περιβάλλοντος οι οποίοι σχετίζονται με τη διαφορά στην ποιότητα του δεσμού που παρουσίαζαν τα βρέφη του KBM.

Οι συνθήκες διαβίωσης στο KBM, όπως αυτές αξιολογήθηκαν με την Κλίμακα Αξιολόγησης του Περιβάλλοντος της Πρώτης Παιδικής Ηλικίας, ήταν μη ικανοποιητικές σε σύγκριση με τα ευρωπαϊκά και τα αμερικάνικα επίπεδα (Van IJzendoorn, Tavecchio, Stams, Verhoeven, & Reiling, 1998). Μολονότι υπήρχαν βιβλία και παιχνίδια, οι βρεφοκόμοι δεν είχαν αρκετό χρόνο στη διάθεσή τους ώστε να μπορέσουν να ενθαρρύνουν τα παιδιά να παίξουν με τα παιχνίδια με αποτελεσματικό τρόπο. Οι βρεφοκόμοι μόλις που κατάφερναν να φροντίσουν για την ασφάλεια, το φαγητό και την καθαριότητα των βρεφών, με αποτέλεσμα τα βρέφη να παραμένουν αναγκαστικά στα κρεβάτια τους για περίπου 18 ώρες ημερησίως. Η σημασία των αλληλεπιδράσεων των βρεφών με τη βρεφοκόμο φαίνεται και από μια μελέτη των Rheingold, Gewirtz και Ross (1959), στην οποία βρέθηκε ότι η συναισθηματική κατάσταση των βρεφών βελτιώθηκε σημαντι-

κά όταν οι βρεφοκόμοι αλληλεπιδρούσαν με τα βρέφη μόνο 15 λεπτά ημερησίως περισσότερο απ' ό,τι συνήθως.

Οι παραστάσεις που είχαν τα βρέφη από το εξω-ιδρυματικό περιβάλλον ήταν ανύπαρκτες, με εξαίρεση τις περιπτώσεις εκείνες που χρειαζόταν να νοσηλευθούν στο Νοσοκομείο Παίδων όταν αντιμετώπιζαν κάποιο σοβαρό πρόβλημα υγείας. Ωστόσο, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι το περιβάλλον των παιδικών σταθμών στους οποίους πήγαιναν τα παιδιά της ομάδας ελέγχου αξιολογήθηκε εξίσου χαμηλά σε σύγκριση με εκείνο του KBM. Η αξιολόγηση της ποιότητας των σταθμών αυτών έδειξε ότι η παρεχόμενη φροντίδα κάθε άλλο παρά ικανοποιητική ήταν. Οι παιδικοί σταθμοί είχαν σοβαρό πρόβλημα έλλειψης προσωπικού. Η έρευνα του Πετρογιάννη (2001) σε παιδικούς σταθμούς της Ελλάδας κατέδειξε ότι, τουλάχιστον όσον αφορά παιδιά 18 μηνών, η ποιότητα του περιβάλλοντος κυμαίνεται σε χαμηλά επίπεδα. Η σύγκριση της βαθμολογίας στην Κλίμακα Αξιολόγησης του Περιβάλλοντος της Πρώτης Παιδικής Ηλικίας των παιδικών σταθμών που πήραν μέρος στην έρευνα αυτή με την αντίστοιχη βαθμολογία των ευρωπαϊκών και αμερικανικών παιδικών σταθμών δείχνει ότι η ποιότητα της παρεχόμενης φροντίδας στους σταθμούς που πήραν μέρος στην έρευνα αυτή ήταν εξαιρετικά χαμηλή (Van IJzendoorn et al., 1998). Τα παιδιά της ομάδας ελέγχου, όμως, επέστρεφαν στην οικογένειά τους και δε βίωναν τις συνθήκες αυτές καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας και της νύχτας, γεγονός που συνέβαινε στα βρέφη της ομάδας μελέτης.

Επιπροσθέτως, η ποιότητα της αλληλεπίδρασης βρεφοκόμων – βρεφών διαπιστώθηκε ότι δεν ήταν τόσο ευαίσθητη όσο εκείνη των μητέρων. Είναι σημαντικό να σημειώσουμε στο σημείο αυτό ότι η ευαισθησία των βρεφοκόμων και των μητέρων αξιολογήθηκε σε «ιδανικές» συνθήκες, δηλαδή όταν μία βρεφοκόμος αλληλεπιδρούσε με ένα μόνο παιδί, κάτι που στις πραγματικές καθημερινές συνθήκες στο Κέντρο Βρεφών «Μητέρα» δε θα μπορούσε να συμβεί. Είναι ενδιαφέρον ότι σε αυτές τις «ιδανικές» συνθήκες

Πίνακας 3
Σύγκριση των βρεφών του KBM με δεσμό αποδιοργάνωσης και με ασφαλή δεσμό

	Βρέφη του KBM με ασφαλή δεσμό			Βρέφη του KBM με δεσμό τύπου αποδιοργάνωσης			Σημαντικότητα διαφοράς	
	<i>N</i>	<i>M.T.</i>	<i>T.A.</i>	<i>N</i>	<i>M.T.</i>	<i>T.A.</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Βάρος γέννησης (kg)	18	2,906.33	578.92	48	2,821.10	681.58	.470	.640
Τωρινό βάρος (kg)	19	9,273.68	1,057.17	49	8,861.43	1,165.85	1.341	.184
Διάρκεια δεσμού (μήνες)	19	11.11	3.14	52	9.98	3.27	1.296	.199
Ηλικία εισαγωγής στο ίδρυμα (ημέρες)	19	64.53	73.70	51	49.88	54.51	.905	.369
		%		%			χ^2	<i>p</i>
Αγόρια	11	57.9		27	51.9		.199	.655
Κορίτσια	8	42.1		25	48.1			
Πρόωρα	3	16.7		10	20.8		.144	.705 ¹
Τελειόμηνα	15	83.3		38	79.2			
<i>Προβλήματα υγείας</i>							1.21	.270 ²
Ναι	6	31.6		10	19.2			
Όχι	13	68.4		42	80.8			

¹ $p = .730$ μετά από Fisher's exact test διπλής κατεύθυνσης.

² $p = .261$ μετά από Fisher's exact test διπλής κατεύθυνσης.

σχέτιση μεταξύ του τύπου του δεσμού (ασφαλούς και αποδιοργάνωσης) και του φύλου του βρέφους. Καμία από τις παραμέτρους που εξετάστηκαν (βάρος γέννησης, προωρότητα, εντοπισμένα προβλήματα υγείας, τωρινό βάρος) δε βρέθηκε να σχετίζεται στατιστικά σημαντικά με τον τύπο του δεσμού. Επίσης, δε βρέθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ του τύπου του δεσμού και της ηλικίας εισαγωγής του βρέφους στο ίδρυμα ή της διάρκειας της σχέσης

του με τη βρεφοκόμο. Με πολλαπλή ανάλυση διακύμανσης εξετάστηκε επίσης αν η ευαισθησία αλληλεπίδρασης των βρεφοκόμων με τα βρέφη, όπως αυτή αξιολογήθηκε με την Κλίμακα Εμπλοκής Γονέα/Τροφού (PCIS), διέφερε μεταξύ των βρεφών του KBM που είχαν ασφαλή τύπο δεσμού και εκείνων με δεσμό αποδιοργάνωσης. Η διαφορά δεν ήταν στατιστικά σημαντική ($F(4, 66) = .66, p = .63$).

Συζήτηση

Αυτή είναι η πρώτη μελέτη που χρησιμοποιήθηκε τη «Συνθήκη με τον Ξένο» σε βρέφη που ζούσαν σε ίδρυμα. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η πλειονότητα (66%) των βρεφών που μεγάλωναν στο Κέντρο Βρεφών «Μητέρα» είχε δημιουργήσει δεσμό τύπου αποδιοργάνωσης με τη βρεφοκόμο, σε σύγκριση με το 25% των βρεφών της ομάδας ελέγχου. Το ποσοστό του δεσμού αποδιοργάνωσης για τα βρέφη του KBM είναι εξαιρετικά υψηλό και αντίστοιχο με εκείνο των βρεφών των οποίων οι μητέρες είναι καταθλιπτικές, αλκοολικές, ψυχικά ασθενείς, ή των βρεφών που έχουν κακοποιηθεί (Barnett, Ganiban, & Cicchetti, 1999. Carlson, Cicchetti, Barnett, & Braunwald, 1989. Crittenden, 1988. DeMulder & Radke-Yarrow, 1991. O'Connor, Sigman, & Brill, 1987). Ασφαλή δεσμό είχε το 24% των βρεφών της ομάδας μελέτης και το 41% των βρεφών της ομάδας ελέγχου. Ο στόχος της παρούσας μελέτης ήταν η αναζήτηση παραγόντων του ιδρυματικού περιβάλλοντος οι οποίοι σχετίζονται με τη διαφορά στην ποιότητα του δεσμού που παρουσίαζαν τα βρέφη του KBM.

Οι συνθήκες διαβίωσης στο KBM, όπως αυτές αξιολογήθηκαν με την Κλίμακα Αξιολόγησης του Περιβάλλοντος της Πρώτης Παιδικής Ηλικίας, ήταν μη ικανοποιητικές σε σύγκριση με τα ευρωπαϊκά και τα αμερικάνικα επίπεδα (Van IJzendoorn, Tavecchio, Stams, Verhoeven, & Reiling, 1998). Μολονότι υπήρχαν βιβλία και παιχνίδια, οι βρεφοκόμοι δεν είχαν αρκετό χρόνο στη διάθεσή τους ώστε να μπορέσουν να ενθαρρύνουν τα παιδιά να παίξουν με τα παιχνίδια με αποτελεσματικό τρόπο. Οι βρεφοκόμοι μόλις που κατάφερναν να φροντίσουν για την ασφάλεια, το φαγητό και την καθαριότητα των βρεφών, με αποτέλεσμα τα βρέφη να παραμένουν αναγκαστικά στα κρεβάτια τους για περίπου 18 ώρες ημερησίως. Η σημασία των αλληλεπιδράσεων των βρεφών με τη βρεφοκόμο φαίνεται και από μια μελέτη των Rheingold, Gewirtz και Ross (1959), στην οποία βρέθηκε ότι η συναισθηματική κατάσταση των βρεφών βελτιώθηκε σημαντι-

κά όταν οι βρεφοκόμοι αλληλεπιδρούσαν με τα βρέφη μόνο 15 λεπτά ημερησίως περισσότερα απ' ό,τι συνήθως.

Οι παραστάσεις που είχαν τα βρέφη από το εξω-ιδρυματικό περιβάλλον ήταν ανύπαρκτες, με εξαίρεση τις περιπτώσεις εκείνες που χρειαζόταν να νοσηλευθούν στο Νοσοκομείο Παίδων όταν αντιμετώπιζαν κάποιο σοβαρό πρόβλημα υγείας. Ωστόσο, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι το περιβάλλον των παιδικών σταθμών στους οποίους πήγαιναν τα παιδιά της ομάδας ελέγχου αξιολογήθηκε εξίσου χαμηλά σε σύγκριση με εκείνο του KBM. Η αξιολόγηση της ποιότητας των σταθμών αυτών έδειξε ότι η παρεχόμενη φροντίδα κάθε άλλο παρά ικανοποιητική ήταν. Οι παιδικοί σταθμοί είχαν σοβαρό πρόβλημα έλλειψης προσωπικού. Η έρευνα του Πετρογιάννη (2001) σε παιδικούς σταθμούς της Ελλάδας κατέδειξε ότι, τουλάχιστον όσον αφορά παιδιά 18 μηνών, η ποιότητα του περιβάλλοντος κυμαίνεται σε χαμηλά επίπεδα. Η σύγκριση της βαθμολογίας στην Κλίμακα Αξιολόγησης του Περιβάλλοντος της Πρώτης Παιδικής Ηλικίας των παιδικών σταθμών που πήραν μέρος στην έρευνα αυτή με την αντίστοιχη βαθμολογία των ευρωπαϊκών και αμερικανικών παιδικών σταθμών δείχνει ότι η ποιότητα της παρεχόμενης φροντίδας στους σταθμούς που πήραν μέρος στην έρευνα αυτή ήταν εξαιρετικά χαμηλή (Van IJzendoorn et al., 1998). Τα παιδιά της ομάδας ελέγχου, όμως, επέστρεφαν στην οικογένειά τους και δε βίωναν τις συνθήκες αυτές καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας και της νύχτας, γεγονός που συνέβαινε στα βρέφη της ομάδας μελέτης.

Επιπροσθέτως, η ποιότητα της αλληλεπίδρασης βρεφοκόμων – βρεφών διαπιστώθηκε ότι δεν ήταν τόσο ευαίσθητη όσο εκείνη των μητέρων. Είναι σημαντικό να σημειώσουμε στο σημείο αυτό ότι η ευαισθησία των βρεφοκόμων και των μητέρων αξιολογήθηκε σε «ιδανικές» συνθήκες, δηλαδή όταν μία βρεφοκόμος αλληλεπιδρούσε με ένα μόνο παιδί, κάτι που στις πραγματικές καθημερινές συνθήκες στο Κέντρο Βρεφών «Μητέρα» δε θα μπορούσε να συμβεί. Είναι ενδιαφέρον ότι σε αυτές τις «ιδανικές» συνθήκες

οι βρεφοκόμοι, σε σύγκριση με τις μητέρες των βρεφών της ομάδας ελέγχου, βρέθηκε να είναι λιγότερο ευαίσθητες όσον αφορά τη δυνατότητα ανταπόκρισής τους στα ερεθίσματα και στις ανάγκες του βρέφους. Είναι πιθανόν η ποιότητα των αλληλεπιδράσεων των βρεφοκόμων με τα βρέφη στην καθημερινή ρουτίνα να ήταν ακόμα λιγότερο κατάλληλη, όταν θα είχαν να φροντίσουν και να αλληλεπιδράσουν ταυτόχρονα με πολύ περισσότερα του ενός βρέφη. Η μόνη παράμετρος στην οποία δεν υπήρχαν διαφορές μεταξύ των βρεφοκόμων και των μητέρων ήταν αυτή της ποσότητας των αλληλεπιδράσεων, που σημαίνει ότι οι βρεφοκόμοι αλληλεπιδρούσαν τόσο συχνά με τα βρέφη όσο και οι μητέρες· αυτό που διέφερε ήταν η ποιότητα των αλληλεπιδράσεων αυτών. Επίσης, η αναλογία βρεφών / βρεφοκόμου στο KBM ήταν 4 έως 6 βρέφη για μία βρεφοκόμο, γεγονός που οδηγεί στο εύλογο συμπέρασμα ότι η ποιότητα της αλληλεπίδρασης στις δύσκολες συνθήκες της ιδρυματικής ζωής θα ήταν ακόμη λιγότερο ευαίσθητη. Θα πρέπει να τονιστεί, τέλος, ότι ένα μεγάλο ποσοστό (40%) των βρεφοκόμων δεν είχε καμία ειδική εκπαίδευση.

Στην προσπάθειά μας να διερευνήσουμε άλλες πλευρές της παρεχόμενης φροντίδας που θα μπορούσαν να ευθύνονται για τις διαφορές στον τύπο του δεσμού στα βρέφη που μεγάλωναν στο KBM, εξετάστηκε η διάρκεια της σχέσης με τη βρεφοκόμο, που δε βρέθηκε όμως να διαφέρει στα βρέφη με ασφαλή δεσμό σε σύγκριση με εκείνα που παρουσίαζαν δεσμό τύπου αποδιοργάνωσης.

Οι αιτιολογικοί παράγοντες του δεσμού αποδιοργάνωσης δεν έχουν ακόμα πλήρως αποσαφηνισθεί. Βρέφη με νευρολογικές βλάβες έχουν περισσότερες πιθανότητες να εμφανίσουν δεσμό τύπου αποδιοργάνωσης (Barnett, Hunt, Butler, McCaskill, Kaplan-Estrin, & Pipp-Siegel, 1999). Παράγοντες όπως η προωρότητα, προβλήματα υγείας και χαμηλό βάρος γέννησης σχετίζονται με προβλήματα στη νευρολογική ανάπτυξη, ωστόσο κανένα από τα χαρακτηριστικά αυτά δε βρέθηκε να διαφέρει μεταξύ των βρεφών του

KBM που είχαν ασφαλή δεσμό και εκείνων που είχαν δεσμό τύπου αποδιοργάνωσης.

Οι Main και Hesse (1990) θεωρούν ότι ο δεσμός αποδιοργάνωσης εμφανίζεται όταν ενεργοποιείται το σύστημα του δεσμού από κάποιο φόβο ή κάποια ανησυχία που βιώνει το βρέφος. Αυτό το προτρέπει να αναζητά ένα ασφαλές καταφύγιο στο πρόσωπο του δεσμού, το οποίο όμως δεν μπορεί να αποτελέσει βάση ασφάλειας για το βρέφος, καθώς αποτελεί ταυτόχρονα και πηγή κινδύνου. Αυτή η υπόθεση εξηγεί το υψηλό ποσοστό δεσμού αποδιοργάνωσης σε κακοποιημένα βρέφη. Μια άλλη πιθανή ερμηνεία για την παρουσία δεσμού τύπου αποδιοργάνωσης έχει διατυπωθεί από τους Solomon και George (1999) και αναφέρεται στις περιπτώσεις που ενεργοποιείται το σύστημα του δεσμού αλλά το πρόσωπο του δεσμού δεν ανταποκρίνεται στα σήματα του βρέφους, με αποτέλεσμα το άγχος του βρέφους να μη μειώνεται. Τέλος, δεσμός τύπου αποδιοργάνωσης εμφανίζεται και στις περιπτώσεις που οι γονείς έχουν βιώσει ένα μη διεργασμένο πένθος. Τα βρέφη του KBM βίωναν μια μη σταθερή μητρική φιγούρα λόγω της εναλλασσόμενης βάρδιας των βρεφοκόμων, βρεφοκόμους λιγότερο ευαίσθητες στις ανάγκες των βρεφών από τις μητέρες, μη ανταπόκριση στα σήματά τους εξαιτίας των πολλών βρεφών που οι βρεφοκόμοι φρόντιζαν ταυτόχρονα. Τέλος, παρ' ότι δεν έγινε συστηματική καταγραφή και αξιολόγηση των συμπεριφορών των βρεφοκόμων οι οποίες πιθανόν να εκφόβιζαν τα βρέφη, ωστόσο συχνά οι βρεφοκόμοι, προκειμένου να εξασφαλίσουν κυρίως την ασφάλεια των βρεφών αλλά και την ομαλή λειτουργία του ιδρύματος, και λόγω της έλλειψης προσωπικού, αναγκάζονταν να χρησιμοποιήσουν ως μέσο πειθαρχίας συμπεριφορές που θα μπορούσαν να τρομοκρατούν τα βρέφη. Συνεπώς το υψηλό ποσοστό του δεσμού τύπου αποδιοργάνωσης που παρατηρήθηκε στα βρέφη του KBM θα μπορούσε να οφείλεται σε αδυναμία ανταπόκρισης στα σήματα του βρέφους ή και σε εκφοβιστικές συμπεριφορές των βρεφοκόμων.

Ωστόσο είναι σημαντικό να τονισθεί ότι,

παρ' όλα τα προβλήματα που αναφέρθηκαν και που αφορούσαν το ιδρυματικό περιβάλλον, το 24% των βρεφών που ζούσαν σε ίδρυμα κατόρθωσε να δημιουργήσει ασφαλή δεσμό με τη βρεφοκόμο του. Στο KBM επικρατούσε η άποψη ότι κάθε βρέφος πρέπει να έχει μία «μαμά», να φροντίζεται δηλαδή από μία βρεφοκόμο, την οποία μάλιστα το βρέφος αποκαλούσε «μαμά» και η οποία είχε αναλάβει τη φροντίδα του. Προηγούμενες μελέτες στο KBM έδειξαν ότι τα βρέφη δημιουργούν συναισθηματική σχέση με μια βρεφοκόμο από την οποία επιλέγονται αλλά και τα ίδια την επιλέγουν (Stevens, 1975. Dontas et al., 1985). Φαίνεται πως η δυνατότητα που τους παρέχεται για τη δημιουργία αυτής της σχέσης για ένα στα πέντε βρέφη του KBM λειτούργησε θετικά και κατάφεραν να συνάψουν ασφαλή δεσμό με τη βρεφοκόμο που είχε αναλάβει τη βασική τους φροντίδα. Είναι ενδιαφέρον ότι ακόμα και σε βρέφη που κακοποιούνται ένα ποσοστό δημιουργεί ασφαλή δεσμό με τη μητέρα του (Crittenden, 1988). Τα ευρήματα αυτά δείχνουν ότι ακόμα και κάτω από τις πιο αντίξοες συνθήκες κάποια βρέφη καταφέρνουν να αντεπεξέλθουν χωρίς σοβαρές συνέπειες.

Το πιο σημαντικό εύρημα της παρούσας μελέτης ήταν ότι τα βρέφη που μεγάλωναν σε ίδρυμα στην πλειονότητά τους δημιουργούσαν με τη βρεφοκόμο, με την οποία είχαν ιδιαίτερη συναισθηματική σχέση, δεσμό τύπου αποδιοργάνωσης, αντίστοιχο με εκείνον που παρατηρείται σε ομάδες υψηλού κινδύνου. Επίσης, διαπιστώθηκαν οι σοβαρές ελλείψεις στην αντιμετώπιση και στην κάλυψη των συναισθηματικών αναγκών των βρεφών που μεγαλώνουν σε ίδρυμα, η πιο σημαντική εκ των οποίων ήταν η απουσία μιας σταθερής μητρικής φιγούρας, η οποία θα αναλάμβανε τη βασική φροντίδα του παιδιού και θα το θεωρούσε σημαντικό. Η έλλειψη αυτή στερεί από το παιδί τη δυνατότητα σύναψης ενός αποκλειστικού δεσμού και αποτελεί τον πρωταρχικό αιτιολογικό παράγοντα για τη δημιουργία των διαταραχών στο δεσμό.

Βιβλιογραφία

- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Barnett, D., Ganiban, J., & Cicchetti, D. (1999). Maltreatment, negative expressivity, and the development of type D attachments from 12 to 24 months of age. In J. Vondra, & D. Barnett (Eds.), *Atypical patterns of infant attachment: Theory, research, and current directions. Monographs of the Society for research in Child Development, Serial 258*. τόμ. 64, τχ. 3, 97-118.
- Barnett, D., Hunt, K. H., Butler, C., McCaskill, J., Kaplan-Estrin, M., & Pipp-Siegel, S. (1999). Indices of attachment disorganization among toddlers with neurological and non-neurological problems. In J. Solomon & C. George (Eds.), *Attachment Disorganization* (pp. 189-212). New York: Guilford Press.
- Bayley, N. (1993). *Bayley scales of infant development* (2nd ed.). The Psychological Corporation. London: Harcourt Brace & Company.
- Βορριά, Π. (1998α). Προβλήματα συμπεριφοράς εφήβων με μακρόχρονη ιδρυματική εμπειρία στα παιδικά τους χρόνια. *Ψυχολογία*, 5(3), 213-223.
- Βορριά, Π. (1998β). Διακοπή φοίτησης σε εφήβους με ιδρυματική εμπειρία. Στο Στ. Βοσνιάδου & Ρ. Παπαθεοφίλου (Επιμ. Εκδ.). *Η εγκατάλειψη του Σχολείου* (σ. 233-247). Αθήνα: Gutenberg.
- Βορριά, Π., & Παπαληγόρα, Ζ. (1999). Η θεωρία του δεσμού. *Παιδί και Έφηβος: Ψυχική Υγεία και Ψυχοπαθολογία*, 1, 27-40.
- Βορριά, Π., & Σαραφίδου, Ε. (1991). Η κοινωνική συμπεριφορά παιδιών προσχολικής ηλικίας που μεγαλώνουν σε ιδρύματα κλειστής περιθάλψης. *Ψυχολογικά Θέματα*, 4(3), 269-283.
- Bowlby, J. (1951). *Maternal care and mental health*. Geneva, Switzerland: World Health Organization.
- Carlson, V., Cicchetti, D., Barnett, D., & Braunwald, K. (1989). Disorganized/disoriented attachment relationships in maltreated infants.

- Developmental Psychology*, 25, 525-531.
- Chisholm, K. (1998). A three year follow-up of attachment and indiscriminate friendliness in children adopted from Romanian orphanages. *Child Development*, 69, 1092-1106.
- Crittenden, P. M. (1988). Relationships at risk. In J. Belsky & T. Nezworski (Eds.), *The clinical implications of attachment* (pp. 136-147). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- DeMulder, E. K., & Radke-Yarrow, M. (1991). Attachment with affectively ill and well mothers: Concurrent behavioural correlates. *Development and Psychopathology*, 3, 227-242.
- Dontas, C., Maratos, O., Fafoutis, M., & Karangeli, A. (1985). Early social development in institutionally reared Greek infants: Attachment and peer interaction. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 209, 136-146.
- Farran, D., Kasari, C., Comfort, M., & Jay, S. (1986). *Parent/Caregiver Interaction Scale*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
- Fraiberg, S. (1977). *Every child's birth right: In absence of mothering*. N.Y.: Basic Books.
- Freud, A., & Burlingham, D. (1973). *The writings of Anna Freud: Volume III. Infants without families 1939-1945*. International Universities Press.
- Goldfarb, W. (1943). The effects of early institutional care on adolescent personality. *Journal of Experimental Education*, 12, 106-129.
- Goldfarb, W. (1945). Effects of psychological deprivation in infancy and subsequent stimulation. *American Journal of Psychiatry*, 102, 18-33.
- Harms, T., & Clifford, R. M. (1980). *Early Childhood Environment Rating Scale*. N.Y.: Teachers' College Press.
- Hodges, J., & Tizard, B. (1989). Social and family relationships of ex-institutional adolescents. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 30, 77-97.
- Καραπάνου, Φ. (2002). Η πρώτη μητρική αποστέρωση. Ανάπτυξη από το περιοδικό *Εγκέφαλος*, 1952-53, τόμ. 2, 7, 69-80. *Εκ των Υστέρων*, 7, 130-142.
- Λαμπίδη, Α., & Πολέμη-Τοδούλου, Μ. (1992). Το παιδί προσχολικής ηλικίας: Θεσμοί της πολιτείας, χώρος και διαδικασίες κοινωνικής ένταξης στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα. *Ψυχολογικά Θέματα*, 5(4), 325-347.
- Levy, D. (1937). Primary affect hunger. *American Journal of Psychiatry*, 94, 643-652.
- Main, M., & Hesse, E. (1990). Parents' unresolved traumatic experiences are related to infant disorganized attachment status: Is frightened and/or frightening parental behaviour the linking mechanism? In M. T. Greenberg, D. Cicchetti, & E. M. Cummings (Eds.), *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention* (pp. 161-182). Chicago: University of Chicago Press.
- Main, M., & Solomon, J. (1990). Procedures for identifying infants as disorganized / disoriented during the Ainsworth Strange Situation. In M. T. Greenberg, D. Cicchetti, & E. M. Cummings (Eds.), *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention* (pp. 121-160). Chicago: University of Chicago Press.
- O'Connor, M. J., Sigman, M., & Brill, N. (1987). Disorganization of attachment in relation to maternal alcohol consumption. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 55, 831-836.
- O'Connor, T. G., Rutter, M., & The English and Romanian Adoptees Study Team (2000). Attachment disorder behaviour following early severe deprivation: Extension and longitudinal follow-up. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 39, 703-712.
- O'Connor, T. G., & Zeanah C. (2003). Attachment disorders: Assessment strategies and treatment approaches. *Attachment and Human Development*, 5(3), 223-244.
- Πετρογιάννης, Κ. (2001). Η ημερήσια φροντίδα και οι επιδράσεις της στην ψυχολογική ανάπτυξη των παιδιών ηλικίας 18 μηνών: Μια ελληνική έρευνα. Στο Κ. Πετρογιάννης & Ε. C. Melhuish (Επιμ. Έκδ.), *Προσχολική ηλικία:*

- Φροντίδα – Αγωγή – Ανάπτυξη (σ. 349-393).
Αθήνα: Καστανιώτης.
- Provence, S., & Lipton, R. C. (1962). *Infants reared in institutions*. N.Y.: International University Press.
- Rheingold, H. L., Gewirtz, J. L., & Ross, H. W. (1959). Social conditioning of vocalizations in the infant. *Journal of Comparative and Physiological Psychology*, 52, 68-73.
- Roy, P., Rutter, M., & Pickles, A. (2000). Institutional care: Risk from family background or pattern of rearing? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41, 139-149.
- Rutter, M. (2002). Maternal deprivation. In M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Social conditions and applied parenting* (2nd ed., Vol. 4, pp. 181-202). N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- Rutter, M., & Madge, N. (1981). *Cycles of disadvantage*. London: Heinemann.
- Solomon, J., & George, C. (1999). The place of disorganization in attachment theory: Linking classic observations with contemporary findings. In J. Solomon & C. George (Eds.), *Attachment disorganization* (pp. 3-32). New York: Guilford Press.
- Spellacy, W. N. (1994). Fetal growth retardation. In J. R. Scott, P. J. DiSafa, C. B. Hammond, & W. N. Spellacy (Eds.), *Dansforth's obstetrics and gynecology* (7th ed.). Philadelphia: J. B. Lippincott.
- Stevens, A. (1975). Attachment and polymatric rearing. A study of attachment formation, separation anxiety and fear of strangers in infants reared by multiple mothering in an institutional setting. In H. R. Schaffer (Ed.), *The origins of human social relations*. London: Academic Press.
- Tizard, B., & Hodges, J. (1978). The effects of early institutional rearing on the development of eight-year-old children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 19, 99-118.
- Tizard, B., & Joseph, A. (1970). Cognitive development of young children in residential care: a study of children aged 24 months. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 11, 177-186.
- Tizard, B., & Rees, J. (1975). The effect of early institutional rearing on the behaviour problems and affectional relationships of four-year-old children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 16, 61-73.
- Tizard, J., & Tizard, B. (1971). The social development of two-year old children in residential nurseries. In H. R. Schaffer (Ed.), *The origins of human social relations*. London: Academic Press.
- Van IJzendoorn, M. H., Tavecchio, L. W. C., Stams, G. J., Verhoeven, M. J. E., & Reiling, E. J. (1998). Quality of center day care and attunement between parents and caregivers: Center day care in cross-national perspective. *Journal of Genetic Psychology*, 159, 437-454.
- Vorria, P., Papaligoura, Z., Dunn, J., Van IJzendoorn, M. H., Steele, H., Kontopoulou, A., & Sarafidou, Y. (2003). Early experiences and attachment relationships of Greek infants raised in residential group care. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44(8), 1208-1220.
- Vorria, P., Rutter, M., Pickles, A., Wolkind, S., & Hobsbaum, A. (1998). A comparative study of Greek children in long-term residential group care and in two-parent families: Social, emotional and behavioural differences. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 39, 225-236.
- Wolkind, S. N. (1974). The components of «affectionless psychopathology» in institutionalized children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 15, 215-220.

The effects of care provided in «mother» – infant attachment in infants lived in «Metera» Babies Center

**P. VORRIA, J. SARAFIDOU, Z. PAPALIGOURA, A. LAMBIDI,
& A. KONTOPOULOU**
Aristotle University of Thessaloniki, Greece

ABSTRACT

The aim of the present study was to examine the factors of the institutional care, such as the quality of the care provided, characteristics of the caregivers, quality of the caregiver/child interactions, and their effects in the quality of «mother»/infant attachment. It was also examined whether the type of «mother»/infant attachment was related with the infant's sex, duration of the relationship with the caregiver, as well as with the medical history of the infant. In the study there were involved 86 infants, 42 boys and 44 girls, 11-18 months old who were living in the «Metera» Babies Center and 41 infants, of the same age and sex, brought up in their own two parent families and attended day-care centers. In the study there were also involved 65 caregivers who were responsible for the care of the infants lived in the «Metera» Babies Center and the mothers of the infants living in their own families. The Early Childhood Environment Rating Scale (ECERS) was employed for the assessment of the quality of the care provided in the «Metera» Babies Center as well as of the day care centers involved in the study. The Parent/Caregiver Involvement Scale was used to assess the quality of the caregiver/mother quality of the interactive behaviour. The caregivers were interviewed in order to obtain information about their education, their previous professional experiences, and the duration of their relationship with the specific infant. For the assessment of the infant's attachment the classic Strange Situation Procedure (Ainsworth et al., 1978) was administered, in the laboratory observation room. The results showed that the «Metera» Babies Center as well as the day care centers provided low quality of care. The caregivers were found to be less sensitive than mothers in their interactions with the infants. The majority of the infants who lived in the «Metera» Babies Center had formed a disorganized type of attachment. The type of attachment of the infants lived in «Metera» Babies Center was not related with infants' characteristics neither or with the sensitivity of the caregivers. The effects of the institutional upbringing in infants' development were discussed.

Key words: Institutional upbringing, Disorganization of attachment, Quality of care.

Address: Panayiota Vorria, Department of Psychology, Aristotle University of Thessaloniki, Greece.
Tel.: 0030-2310-997326, Fax: 0030-2310-200724, E-mail: vorria@psy.auth.gr